

УДК 94(477)

Володимир Кіцак

**ОРГАНІЗАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО АПАРАТУ В УРСР
З ПИТАНЬ ДЕПОРТОВАНИХ УКРАЇНЦІВ ЗАКЕРЗОННЯ**

У статті проаналізовано процес створення адміністративного апарату для організації депортації, розселення та подальшої соціально-економічної адаптації українського населення із Закерзоння.

Ключові слова: переселення українців, Закерзоння, переселений апарат, депортація.

Актуальність досліджуваної проблеми ґрунтується на тому, що питання утворення адміністративного апарату для депортованих українців із Закерзоння ще не отримало свого об'єктивного висвітлення. На сьогодні ще не опубліковано наукової розвідки, яка б ґрунтувалася на дослідженні архівних джерел.

Наукова новизна полягає у тому, що у публікації піддано сумніву поширену думку про те, що оскільки переселення розпочалося впродовж Другої світової війни, то не було можливості створити розгалужений адміністративний апарат для керівництва переселенням. Наслідком чого як і депортація, так і подальші адаптаційні процеси пов'язані зі значними труднощами.

Об'єктом наукового дослідження є депортація українців з Польщі під час та після Другої світової війни.

Предметом дослідження є висвітлення процесу створення апарату для переселення близько півмільйона українців Польщі й керівництва їх розселенням та господарсько-побутовим влаштуванням.

Метою та завданнями дослідження є з'ясувати розміри та забезпеченість адміністративного апарату для депортації українського та польського населення.

Досліджувана проблема не була предметом наукового аналізу. У радянські часи дослідження було неможливе через неминучу політичну заангажованість. В сучасності проблема згадується у дослідженнях низки авторів. Зокрема, В. Сергійчук коротко висвітлив проблему, зосередивши основну увагу на проблемі депортації українців [1]. Більш детальну увагу цій проблемі приділено у ґрунтовній монографії авторського колективу у складі Ю. Макара, М. Горного, В. Макара, А. Салюка [2].

Певні матеріали, що стосуються створення адміністративного апарату, наведено у збірниках документів "Депортації" [3–4]. Побіжно проблему вивчали польські дослідники Я. Пісулінський та А. Сова [5–6].

9 вересня 1944 року урядами УР СР і Польським Комітетом Національного Визволення (ПКНВ) підписаний договір про евакуацію українського населення з території Польщі та польських громадян з території УРСР. З метою організації процесу переселення на теренах Польщі створено доволі численний апарат уповноважених у справах евакуації. Головним уповноваженим з евакуації на території Польщі призначено заступника наркома харчової промисловості УРСР М. Підгорного, який для здійснення своїх функцій 18 вересня 1944 р. виїхав до Любліна [7, с. 205–209]. У свою чергу, його заступником призначено наркома внутрішніх справ УРСР В. Рясного. Працівниками НКВС були й багато інших працівників апарату головного й районних уповноважених, що свідчить про те, хто насправді здійснював керівництво депортацією [; 1, с. 103; 7, с. 205–209].

Оскільки опір підрозділів УПА переселенню був досить активним (частими були акти терору проти вповноважених УРСР та їх співробітників), спеціальною постановою РНК УРСР і ЦК КП(б)У в листопаді 1944 р. у кожен із повітів, у якому діяли радянські уповноважені, скеровувався взвод охорони. Солдати мали забезпечувати безпеку головного та районних уповноважених, а також охорону українців, які виїжджали до УРСР [8, арк. 164–165]. Штат головного уповноваженого представника УРСР у справах евакуації початково складався з 7 осіб (окрім заступників): секретаря, референтів (3 осіб), юрисконсульта, секретаря-машиніста і перекладача. Штати кожного з районних вповноважених налічували п'ятеро працівників: секретар, референти (3 особи), секретар-машиніст [8, арк. 26]. Пізніше, апарат головного вповноваженого доведено до 48 осіб, а у кожному із повітів працювало по 23 службовці [3, с. 331].

В УРСР для зустрічі переселенців на залізничних станціях та подальшого їх перевезення на місця нового поселення, а також для їх побутового облаштування при РНК УРСР (пізніше Рада Міністрів) створено управління у справах евакуації й розселення українського і польського населення зі штатом у кількості 29 осіб [3, с. 336]. Відділи цього управління були створені у кожній області при виконкомах рад депутатів трудящих. Згідно з постановою РНК УРСР № 1261 від 23

вересня 1944 року "Про тимчасові штати Головного Уповноваженого і Головного Представника, районних уповноважених і районних представників по справах евакуації польського населення з території УРСР в Польщу і українського населення з території Польщі в УРСР, Управління при РНК УРСР і обласні відділи західних областей УРСР по справах евакуації і розселення українського і польського населення", затверджувалися штати цього "міністерства", яке мало вершити долі більш як мільйона осіб (маються на увазі українці та поляки). Управління відало досить серйозними коштами в обсязі 7 млн крб., призначеними на виконання депортації [9, арк. 5–7; 10, арк. 2].

Загалом, витрати управління у 1945 р. мали сягнути 441 млн 796 тис. крб. Правда вони враховували оплату залізниці, компенсації закерзонцям за залишену на батьківщині власність, оплату праці й відряджень чиновникам тощо [11, арк. 20]. Насправді, видано лише 398 млн 870 тис. крб. [11, арк. 33]. У 1945 р. республіканське управління нараховувало 37 осіб, а у 1946 р. – 29 осіб. Незважаючи на скорочення штату працівників, з часом витрати зросли і у 1946 р. республіканське управління використало уже 22 млн 525 тис. крб., з них на заробітну плату – 76 тис. крб., оплату відряджень – 443,8 тис. крб. [9, арк. 5–7; 12, арк. 1–3].

Тимчасові штати обласних відділів при виконкомах функціонували лише у західних областях і склалися із 8 осіб: керівник відділу, старший інспектор, по два інспектори і статисти, секретар-машиніст. Тимчасові штати районних уповноважених були куди чисельніші, оскільки саме вони мали безпосередньо керувати процесом розселення й подальшого влаштування прибулих. Вони налічували 22 працівників: уповноважений, заступник уповноваженого, головного бухгалтера і бухгалтера, трьох статистів, двох секретарів і двох машиністок, перекладача, водія, прибиральниці, двох охоронців, по два референти з транспорту, прийому і здачі худоби, сировини, сільськогосподарських продуктів, по одному референту з прийому і здачі рухомого й нерухомого майна, земельних і фінансових питань [13, арк. 130–132; 14, арк. 6–7; 15, арк. 1–3; 16, арк. 1].

У відповідності з цією постановою, Тернопільський облвиконком спільно із обкомом партії 3 жовтня 1944 р. створював при облвиконкомі відділ у справах евакуації. Керівником відділу затверджено заступника голови облвиконкому Жученка, старшим інспектором – Мехвачева, інспекторами – Соловей, Кольбатенко, статистами – Кравець, Бут. Для них у приміщенні облвиконкому виділялися три вмебльованих кімнати. У містах Тернополі, Кременці та Чорткові для розміщення апарату райуповноважених та райпредставників виділялося по сім вмебльованих і телефонізованих кімнат. Заодно усіх чиновників забезпечували й житловою площею. Попри суцільні дефіцити, кожен районний відділ забезпечувався двома друкарськими машинками. Керівника обласного управління НКВС зобов'язували забезпечити охорону осіб, що проводили евакуацію [14, арк. 6].

Згідно з розпорядженням РНК СРСР № 167-р "Про організацію при виконкомах облрад груп у справах евакуації та розселення українського і польського населення" від 5 січня 1945 року, у кожній області створювалася відповідна група у кількості 3 осіб із місячним фондом зарплати у 2300 крб. Таким чином, усі обласні відділи, створені ще на початку жовтня 1944 року, реорганізовувалися у групи [17, арк. 12]. Виходячи із постанови РНК УРСР і ЦК КП(б)У № 683 від 5 травня 1945 року "Про розселення і господарське влаштування в Західних областях УРСР 30000 сімей українського населення, евакуйованого з території Польщі", зазначені групи були збільшені до 4 осіб. Референти, статисти та рядові інспектори до цієї кількості не зараховувалися, позаяк відносилися до другого ешелону керівництва. У подальшому кількість чиновників республіканського управління та обласних відділів у Східній Україні скорочено спочатку до 2 осіб, а далі – до однієї [18, арк. 64; 19, арк. 1–2; 12, арк. 1–3; 20, арк. 1]. Ці чиновники займали одне з основних місць в обласній адміністрації. Про це свідчить хоча б те, що керівник відділу розселення отримував продовольчий пайок, аналогічний пайку першого секретаря обкому партії [21, арк. 78–85]. Пізніше, групу у справах розселення іменуватимуть "відділом". Завдання працівників якого полягало у тому, щоб зустрічати прибуваючі ешелони, допомагати прибулим у розвантаженні майна, пропонувати варіанти місць нового поселення, надавати транспорт для перевезення пожитків і худоби тощо.

Незважаючи на організацію адміністративного апарату, залишалось багато невирішених проблем. Зокрема, характерною ознакою для всіх без винятку областей були проблеми із житлом, землею, харчуванням для депортованих тощо [22, арк. 26]. Численний і добре оплачуваний апарат виявив невіддатність вирішити проблеми, пов'язані із переселенням значної кількості українців Закерзоння до УРСР. Впродовж 1944–1946 рр. проблеми лише накопичувалися і в подальшому лише частково розв'язувалися органами радянської влади. Внаслідок цього адаптаційні процеси затягувалися на невизначений час.

Список використаних джерел

1. Сергійчук В. Трагедія українців Польщі / В. Сергійчук. – Тернопіль: книжково-журнальне видавництво "Тернопіль", 1997. – 440 с. 2. Макар Ю. Від депортації до депортації. Суспільно-політичне життя холмсько-

підляських українців (1915–1947). Дослідження. Спогади. Документи. Том 1. Дослідження / Ю. Макар, М. Горний, В. Макар, А. Салюк – Чернівці: Букрек, 2011. – 880 с.: іл. 3. Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади. У трьох томах, 1946–1947 рр. – Львів: Жовківська книжкова друкарня видавництва ОО Василян "Місіонер", 1998. – Т.2. – 540 с. 4. Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади. У трьох томах, – Львів: Жовківська книжкова друкарня видавництва ОО Василян "Місіонер", 2002. – Т.3. – 380 с. 5. Pisulinski J. Przesiedlenie ludnosci ukrainskiej z Polski do USSR w latach 1944–1947 / J. Pisulinski . – Przeszow 2009.– 588 s. 6. Sowa A. L. Stosunki polsko-ukrainskie. 1939–1947. Zarys problematyki / A. L. Sowa – Kraków, 1998. – 342 s. 7. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. У 2 кн. / І. Білас. – Київ: Либідь – Військо України, 1994. – Кн. 1. – 432 с. 8. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф.1, оп. 23, спр. 790, 236 арк. 9. Центральний державний архів вищих органів влади та управління в Україні (ЦДАВО України), ф. 4626, оп. 1, спр. 30, 22 арк. 10. ЦДАВО України. – ф. 4626, оп. 1, спр. 7, 5 арк. 11. ЦДАВО України, ф. 4626, оп. 1, спр. 20, 35 арк. 12. ЦДАВО України, ф. 4626, оп. 1, спр. 50, 24 арк. 13. Держархів Тернопільської обл., ф. Р. 1833, оп. 2, спр. 13, 132 арк. 14. Держархів Тернопільської обл., ф. Р. 1833, оп. 4, спр. 19, 127 арк. 15. ЦДАВО України, ф. 4626, оп. 1, спр. 1, 3 арк. 16. ЦДАВО України, ф. 4626, оп. 1, спр. 8, 5 арк. 17. Держархів Тернопільської обл., ф. Р. 1833, оп. 1, спр. 123, 17 арк. 18. Держархів Тернопільської обл., ф. Р. 1833, оп. 5, спр. 30, 150 арк. 19. ЦДАВО України, ф. 4626, оп. 1, спр. 23а, 3 арк. 20. ЦДАВО України, ф. 4626, оп. 1, спр. 51, 18 арк. 21. Держархів Тернопільської обл., ф. Р. 1833, оп. 1, спр. 399, 85 арк. 22. ЦДАВО України, ф. 4626, оп. 1, спр. 10, 53 арк.

Владимир Кицак

ОРГАНИЗАЦИЯ АДМИНИСТРАТИВНОГО АПАРАТА В УССР ПО ВОПРОСАМ ДЕПОРТИРОВАННЫХ УКРАИНЦЕВ ЗАКЕРЗОНЬЯ

В статье проанализирован процесс создания административного аппарата для организации депортации, расселения и последующей социально-экономической адаптации украинского населения из Закерзонья.

Ключевые слова: переселение украинцев, Закерзонье, переселенческий аппарат, депортация.

Volodymyr Kitsak

ORGANIZATION OF THE ADMINISTRATIVE APPARATUS IN THE USSR OF UKRAINIAN DEPORTED ZAKERZONNYA

The article analyzes the process of creating the administrative staff for the organizations of deportation, resettlement and further socio-economic adaptation of the Ukrainian population of the Zakerzonnya.

Key words: resettlement of Ukrainians, Zakerzonnya, translated apparatus, deportation.